

УДК 81'42:316.77:305]:641.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/26>

Залужна О. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Роллер А. Ю.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУЛІНАРНИЙ ДИСКУРС У ПАРАДИГМІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню кулінарного дискурсу в сучасній дискурсивній парадигмі, а саме визначенню місця та меж кулінарного дискурсу в системі новітніх лінгвістичних досліджень та його взаємодії з іншими мовними та позамовними контекстами. Кулінарний дискурс відіграє важливу роль у процесі формування національної ідентичності, передачі культурних традицій, відображає соціальну структуру суспільства та історичну спадщину, пов'язані з їжею та харчуванням. Об'єктом аналізу постає кулінарний дискурс як невід'ємна складова сучасних дискурсивних досліджень. Предметом дослідження виступають особливості функціонування кулінарного дискурсу в сучасній дискурсивній парадигмі та його взаємодія з позамовними чинниками.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що гетерогенність досліджуваного явища обумовлює існування низки каналів, форм та засобів гастрономічної рефлексії, які можуть комбінуватися різноманітними способами. При цьому, кулінарний дискурс може взаємодіяти та перетинатися з іншими численними видами дискурсів, утворюючи комплексну сутність, яка з огляду на свою багатогранність висуває певні виклики в процесі її дослідження. Крім неоднорідності самого об'єкта дослідження, вивчення кулінарного дискурсу з лінгвістичної точки зору висуває певні труднощі щодо визначення його місця в парадигмі сучасних наукових пошуків. Із огляду на те, що в межах дискурсивних практик лінгвістичні контексти не розглядаються ізольовано від екстралінгвальних, які обумовлюють добір мовних елементів різних рівнів, в статті розглядаються найбільш вагомні наукові парадигми функціонування кулінарного дискурсу, дотичні до мовознавчого підходу, серед яких філософський, історико-етнографічний, соціологічний, релігійнознавчий.

Ключові слова: харчування, комунікація, лінгвокультура, кулінарний дискурс, гастрономічна лексика, національна / гендерна ідентичність.

Постановка проблеми та її актуальність.

У лінгвістичних дослідженнях останніх років вивчення кулінарного дискурсу користується значним попитом, про що зокрема свідчать численні наукові розвідки останніх років [1; 6; 7; 10; 12; 13; 14]. Така цікавість обумовлена з-поміж іншого тим, що «вагомість їжі не тільки як елемента фізіологічної діяльності людини, а і як важливого складника міжособистісної комунікації і культурного коду нації нині не викликає сумнівів» [3, с. 79]. Безумовно, кулінарний дискурс заслуговує на належну увагу науковців, на ретельне, систематичне та всебічне дослідження, оскільки споживання їжі відіграє важливу роль у житті людини, підтримує її існування як біологічної істоти [11, с. 3]. Процес приготування та споживання їжі є багатокомпонентним явищем, яке включає в себе не лише задоволення фізіологічних потреб, але і слугує маркером ідентичності певної

нації, детермінуючи життя як окремої особи, так і цілого соціуму [7, с. 194].

Процес мовленнєвої об'єктивізації елементів кулінарного дискурсу є «явищем багатогранним та багатовимірним, оскільки поєднує об'єктивні зовнішні та суб'єктивні внутрішні умови існування уявлень про навколишнє середовище, які з-поміж іншого пов'язані із особистісними та психологічними особливостями кожної людини не тільки як представника певного мовного та культурного середовища, але і як індивіда з певними життєвим досвідом та практикою використання мови або мов» [2, с. 65].

Дослідженням кулінарного дискурсу займалось не одне покоління вчених, зокрема: Ф. С. Бацевич, П. П. Буркова, Н. П. Головніцька, В. І. Дмитренко, А. В. Олянич, Ю. М. Половинчак, О. О. Селіванова та інші. У своїх працях дослідники висвітлили особливості функціонування гастрономіч-

ної культури в мовному середовищі, окреслили поняття кулінарного дискурсу та визначили його основні функціональні характеристики.

Однак попри активне вивчення гастрономічної лексики, її семантико-семіотичних та культурологічних особливостей, у сучасній науковій лінгвістичній розвідці так і не з'явилась загальна назва дискурсу, пов'язаного з концептосферою *ЇЖА*. Підтвердженням неусталеності термінологічного апарату слугує паралельне вживання дослідниками таких термінів як «глутонічний», «кулінарний» та «гастрономічний» дискурс. П. П. Буркова, Н. П. Головніцька, А. Ю. Земська послуговуються терміном «гастрономічний дискурс»; А. В. Олянич та Е. Е. Бараташвілі – використовують термін «глутонічний дискурс»; П. П. Банман – пропонує термін «кулінарний дискурс»; О. О. Савельєва – «кулінарно-гастрономічний дискурс». Окрім того, низка вчених підкреслюють факт штучної синонімізації найменувань даного дискурсу [1, с. 93].

Отже, на даний момент існує потреба у більш ґрунтовному дослідженні різноманітних підходів до вивчення кулінарного дискурсу, виділенні ключових характеристик та особливостей його функціонування у парадигмі сучасної дискурсології, що і зумовлює **актуальність** цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні дослідження кулінарного дискурсу стали важливим інструментом для розуміння його ролі у формуванні гендерної [15] та національно-культурної [2; 13] ідентичності, суспільного [10] та історико-політичного контексту [14], взаємодії між людьми та впливу на спосіб сприйняття харчування [9].

К. Герхардт, М. Фробеніус і С. Лей, комплексно досліджуючи питання зв'язку мови та їжі, актуалізують термін «кулінарна лінгвістика» [11], таким чином виокремлюючи перспективний потужний напрямок філологічних розвідок, в рамках яких «кулінарна лінгвістика» окреслюється як вивчення їжі та усіх дотичних аспектів з точки зору використання мовного коду. Науковці наголошують, що саме через мову людина отримує інформацію, як готують страви, які інгредієнти використовуються в рецепті, мотивацію назви страви, а також традиції, пов'язані з її споживанням, як наприклад спільний прийом їжі. У монографії зроблено спробу розмежувати галузі кулінарної лінгвістики, які з-поміж іншого на думку авторів включають порівняльне мовознавство, морфологію і словотвір, синтаксис і граматику, слово і значення, розмовний дискурс та кулінарне письмо. Наприклад, дієслова позначають процес приготування їжі або способи її вживання, а імен-

ники – харчові продукти, такі як посуд або інгредієнти та кухонне начиння [11, с. 12–16].

Один із найактуальніших напрямів досліджень кулінарного дискурсу концентрується на його аналізі в медійній сфері, зокрема в мережі Інтернет [2; 10; 12; 13]. Вивчення цього явища дозволяє розкрити вплив кулінарного мережевого контенту з-поміж іншого на формування харчових уподобань, культурних традицій та способу життя як окремих соціальних груп, так і націй або навіть етносів. Так, Ю. М. Половинчак вважає, що соціальні медіа відіграють значну роль у поширенні кулінарних знань, створенні спільнот та обміні досвідом. Дослідниця переконана, що вивчення гастрономічних практик обумовлює розвиток соціокультурної галузі досліджень, об'єднуючи етнографів, соціологів, антропологів, істориків, котрі розглядають їжу як культурний та соціальний феномен. На її думку, кулінарними слугують своєрідними «ідентичнісними маркерами», активізуючи консолідаційні та інтеграційні процеси в межах певної групи [6].

У свою чергу І. О. Державецька зосереджується на лексикографічному аспекті кулінарного дискурсу, розглядаючи семантичні особливості кулінаронімів, а саме – переклад та особливості їхнього вживання у різноманітних текстах. Мовознавиця використовує термін глутонічна лексика для опису системи лексичних одиниць гастрономії, яка є прийнятою в певній лінгвокультурній спільноті, наголошуючи на складності її дослідження через відсутність спеціалізованих лексикографічних джерел [1].

Актуальним також вбачаємо підхід до вивчення кулінарного дискурсу, який зосереджується на гендерних аспектах, досліджуючи роль статевої ідентичності у формуванні кулінарних стереотипів, розподілі обов'язків в процесі приготування їжі та репрезентації гендерних ідентичностей у кулінарному середовищі [15]. Дослідження в цій області дають змогу розкрити, як гендерні норми й очікування впливають на кулінарну культуру приготування та споживання їжі. Зокрема у багатьох культурах жінки традиційно відіграють основну роль у приготуванні щоденних сімейних страв, тоді як чоловіки вважаються професійними кухарями. Дослідження Дж. Уайт-Фарнем демонструє, як такі статеві ролі відображаються у мові та кулінарних практиках, а також як вони можуть впливати на сприйняття індивідами своєї ролі в кулінарному середовищі. Підкреслюючи важливість жіночої грамотності як на кухні, так і поза нею, авторка пропонує свій погляд на роль жінок у передачі знань та збереженні традицій.

Мета наукової розвідки полягає у визначенні місця та меж кулінарного дискурсу в системі сучасних лінгвістичних досліджень та його взаємодії з іншими мовними та позамовними елементами.

Об'єктом аналізу постає кулінарний дискурс як невід'ємна складова сучасних дискурсивних досліджень.

Предметом дослідження виступають особливості функціонування кулінарного дискурсу в сучасній дискурсивній парадигмі та його взаємодія з позамовними чинниками.

Виклад основного матеріалу. Під кулінарним дискурсом розуміємо особливий різновид комунікації, який включає в себе характеристику всієї системи харчового процесу від обробки продуктів до процесу приготування та споживання їжі. Століттями люди ділились рецептами зі своїми нащадками, способами обробки тих чи інших продуктів тощо, але лише в ХІХ столітті вчені почали звертати увагу на кулінарію як науку. Дослідників зацікавили відмінності гастрономії в різних країнах, і як логічний наслідок, її вплив на мову та репрезентацію в культурах світу.

Сучасний кулінарний дискурс створює простір для обміну знаннями про їжу, техніки її приготування та зберігання, смаковими уподобаннями, таким чином відображає культурні, соціальні та економічні аспекти суспільства, нації та етносів, оскільки вони мають безпосередній вплив на процес формування гастрономічних уподобань народу та сучасних кулінарних тенденцій.

Гетерогенність досліджуваного явища обумовлює існування низки каналів, форм та засобів гастрономічної рефлексії, які можуть комбінуватися різноманітними способами. Так, мовленнєвий канал (друковані або усні повідомлення) може функціонувати ізольовано від немовленнєвого (передусім візуального, представленого малюнками, фото, відео тощо) або у різній пропорції комбінуватися з ним. Кулінарний дискурс може набувати форми переліку інгредієнтів або інструкції з приготування страви, відгуку на продукт харчування або страву, огляду діяльності шеф-кухарів або закладів харчування тощо. Засобами лінгвістичної матеріалізації кулінарного дискурсу можуть бути друковані джерела відповідної тематики, текстові блоги, телевізійні шоу, короткі розважальні відео у соціальних мережах, дописи на основі візуального контенту тощо.

Слід зазначити, що з розповсюдженням та розвитком мережі Інтернет, вищезазначені форми трансформуються з урахуванням сучасних кулінарних трендів. Візуальна складова та інтерактив-

ність контенту стають невід'ємними складовими сучасного кулінарного дискурсу.

При цьому, кулінарний дискурс може взаємодіяти та перетинатися з іншими численними видами дискурсів (наприклад, розважальним або професійним, медійним або рекламним, літературним або кінодискурсом тощо), утворюючи комплексну сутність, яка з огляду на свою багатогранність висуває низку викликів в процесі її дослідження.

Так, спілкування офіціанта з клієнтом ресторану є однією з найбільш типових та поширених комунікативних ситуацій [1], де клієнт прагне зробити замовлення та ставить додаткові питання про смак, якість страви і т.д., а офіціант може запропонувати додаткові страви чи уточнити уподобання клієнта, маючи на меті максимальне задоволення потреб гостя. Місцем реалізації дискурсу виступає заклад громадського харчування, в якому реалізується дана комунікативна ситуація. Інша велика частина комунікації відбувається між колегами з використанням більшості спеціалізованої лексики. Термінологія, яка використовується в закладах харчування така ж унікальна, як і їжа, яку подають у тому чи іншому ресторані. Попри те, що кухарі, керівник закладу та інші працівники не беруть активної участі в процесі комунікації, вони все ж вносять свій вклад та є частиною алгоритму комунікативних відносин.

О. А. Остроушко говорить про динамічність та мультидискурсивність сучасного кулінарного дискурсу [5]. На думку дослідниці, кулінарний світ є надзвичайно різноманітним, із безліччю страв та способів їхнього приготування, регіональними традиціями, новітніми кулінарними техніками та трендами, що постійно змінюються. Із появою соціальних медіа та поживленням процесу міжнародної інтеграції у людства з'явився додатковий канал для комунікації та обговорення нових рецептів, незвичних поєднань інгредієнтів чи вражень від обіду в новому ресторані. Усі вищеперераховані чинники створюють безкінечні можливості для обміну ідеями, що робить кулінарний дискурс актуальним і динамічним.

Г. Б. Мелех розглядає харчування як «одну з важливих форм побутового фізичного існування людини, яка вербалізується в різних текстах», оскільки всі зміни, які трапляються в житті народу, мають безпосередній вплив на його гастрономічні переваги та сучасні кулінарні тенденції [4, с. 91]. Харчування є не тільки способом задоволення фізіологічних потреб людини, але й відображає соціокультурні, економічні та технологічні аспекти суспільства. Тексти, які описують гастро-

номічні уподобання народу та кулінарні тенденції, допомагають краще розуміти вплив цих чинників на життя людини.

Крім неоднорідності самого об'єкта дослідження, вивчення кулінарного дискурсу з лінгвістичної точки зору висуває певні труднощі щодо визначення його місця в парадигмі сучасних наукових пошуків. Найбільш значущими підходами до вивчення різних аспектів кулінарного дискурсу вбачаємо наступні: історичний, соціологічний, психоаналітичний, естетичний, мовознавчий, етнографічний, антропологічний, культурологічний, релігієзнавчий, етнолінгвістичний, філософський, політологічний, етичний тощо.

Із огляду на те, що в межах дискурсивних практик лінгвістичні контексти не розглядаються ізольовано від екстралінгвальних, які обумовлюють добір мовних елементів різних рівнів, важливим вбачаємо розглянути найбільш вагомні наукові парадигми функціонування кулінарного дискурсу, дотичні до мовознавчого підходу.

Філософський підхід відкриває перед вченими можливість розглядати кулінарію як більш глибоку та значущу сферу, ніж просто задоволення фізіологічних потреб. У межах даного підходу постає питання свідомого споживання та вибору здорових продуктів, оскільки їжа в першу чергу сприяє гармонізації фізичного тіла. Ще в давніх текстах було висловлено ідею про гармонію між людиною та Всесвітом, досягнення якої можливе, зокрема, завдяки дотриманню певного харчового режиму [8, с. 8].

В основі історико-етнографічного аспекту лежить розуміння харчової культури як складової матеріальної спадщини, оскільки цей термін охоплює не лише способи приготування та споживання їжі, а й пов'язані з цим ритуали та звичаї. Дослідження харчової культури дозволяє визначити цінності та ідентичність лінгвоспільноти через призму того, що люди їдять, як вони готують, які продукти вживають і які страви мають особливу значущість [8, с. 10].

Соціологічний підхід визначає харчову культуру як важливий маркер соціальної стратифікації. У рамках даного підходу спільне приготування та споживання їжі вважається ключовим етапом на шляху до соціалізації людини. Цей процес формує соціальну ідентичність та дозволяє людям відчувати належність до певної групи чи спільноти.

Різноманітність харчових практик також може слугувати своєрідною демонстрацією соціального положення та відображенням прагнення людини належати до вищого шару суспільства [8, с. 12].

У рамках релігієзнавчого підходу харчові звички людини потрактовуються в парадигмі її приналежності до тієї чи іншої релігійної конфесії. Наприклад, у православній традиції пост є важливим елементом духовної практики. В індуїзмі віряни дотримуються принципу ахімси – етичного принципу відсутності насилля та поважного ставлення до життя в будь-якій його формі, що веде до обмеженого споживання продукції тваринного походження. У свою чергу в буддизмі принцип дотримання лактовегетаріанської дієти не такий суворий [8, с. 13].

Вище перераховані підходи дають змогу не просто констатувати існування тих чи інших мовних одиниць у рамках кулінарного дискурсу, але і мотивують чинники, які є передумовою функціонування та рівня продуктивності даних одиниць в мові.

Висновки. Основними характеристиками сучасного кулінарного дискурсу є його динамічність, різноманіття жанрових форм та мультидискурсивність. Неоднорідність досліджуваного явища обумовлює існування низки каналів, форм та засобів гастрономічної рефлексії, які можуть комбінуватися різноманітними способами. Водночас, кулінарний дискурс може взаємодіяти та перетинатися з іншими видами дискурсів, утворюючи комплексну сутність.

Оскільки кулінарний дискурс – явище багатомірне, існує низка підходів до його вивчення. Кожен із цих підходів допомагає не просто зафіксувати існування певних мовних одиниць у межах кулінарного дискурсу, але і дає змогу відстежити чинники, які є передумовою функціонування та рівня продуктивності даних одиниць в мові.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі специфіки функціонування кулінарного дискурсу в різних лінгвокультурах з акцентом на співвідношення каналів, форм та засобів репрезентації гастрономічної концептосфери в мові. Крім того, цікавість викликає механізм взаємодії кулінарного дискурсу з іншими типами дискурсів, а саме яким чином вони впливають на формування та функціонування аналізованого дискурсу.

Список літератури:

1. Державецька І. О. Глютонічний дискурс: перекладацький аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 52. С. 93–96.
2. Залужна О. О., Головенько В. В. Особливості генези та функціонування синестетичної метафори в оглядах українських страв та продуктів харчування (на матеріалі YouTube відео англійськомовних бло-

герів). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. С. 62–73. <http://dx.doi.org/10.31558/2075-2970.2019.38.6>

3. Залужна О. О., Новожилова Д. О. Семантичні особливості фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом «хлібобулочні вироби» в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 40. Т. 2. 2021. С. 78–83. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-13>

4. Мелех Г. Б. Сучасний стан дослідження фахової мови кулінарії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія»*. 2014. Вип. 692–693. С. 91–94.

5. Остроушко О. А. Функції прикладкових конструкцій у поетичному тексті (на матеріалі творів Л. Костенко, І. Драча). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 393–395.

6. Половинчак Ю. М. Кулінарно-гастрономічний дискурс соціальних медіа в процесах формування аціональної ідентичності. *Збірник наукових праць НБУ ім. В. Вернадського*. К. 2016. С. 93–99.

7. Скічко А. С. Національні та структурні особливості британського гастрономічного дискурсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. К. 2020, Том 31(70). №1. Ч. 2. С. 193–197.

8. Черевко О. І., Янчева Л. М., Руденко С. О. Гуманітарна парадигма харчової культури. *Новий Колегіум*. 2016. № 1. С. 8–16.

9. Brooks B. Discourse Community of Servers: The Environment's Effect on Behavior and Lexicon. Western Oregon University, 2020. 9 p. Режим доступу: https://wou.edu/english/files/2021/06/Brooks-Becca_122.docx.pdf

10. Cesiri D. Philosophical Tenets in the Construction of Culinary Discourse: The Case of British Celebrity Chefs' Websites. *Poetics*. 2019. Vol. 74. P. 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2019.04.005>

11. Gerhardt C. Food and Language – Language and Food. *Culinary Linguistics. The Chef's Special*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 2013. P. 3–50. <https://doi.org/10.1075/clu.10>

12. Irimiás A. R., Volo S. Food Discourse: Ethics and Aesthetics On Instagram. *British Food Journal*. 2022. Vol. 125. Issue 13. P. 34–44. <https://doi.org/10.1108/BFJ-06-2022-0522>

13. Matwick Kelsi, Matwick Keri. Food Discourse of Celebrity Chefs of Food Network. Palgrave Macmillan, 195 p. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-030-31430-9>

14. Stanciu C. Culinary Discourse in Contemporary South Korea. Food, Nutrition and the Media. Palgrave Macmillan, Cham. 2020. P. 213–225. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46500-1_16

15. White-Farnham J. Rhetorical Recipes: Women's Literacies In and Out of the Kitchen. *Community Literacy Journal*. 2012. Vol. 6. Issue 2. P. 23–41.

Zaluzhna O. O., Roller A. Yu. CULINARY DISCOURSE IN THE PARADIGM OF THE MODERN LINGUISTIC RESEARCH

The article is devoted to the study of culinary discourse within the modern discursive paradigm. Special attention is paid to defining the place and boundaries of culinary discourse in the system of contemporary linguistic research and its correlation with other lingual and extralingual contexts. Culinary discourse plays an important role in the process of shaping national identity, passing down cultural traditions, reflecting social structure and historical heritage, linked to food and its consumption. The object of the research is the culinary discourse viewed as an indispensable part of discursive studies. The subject of the analysis are the peculiarities of the culinary discourse functioning in the modern discursive paradigm and its correlation with extralingual elements.

The analysis allows to claim that heterogeneity of the object under study predetermines the existence of several channels, forms, and instruments of gastronomic reflection, which can overlap intricately and in various combinations. At the same time, culinary discourse can interact and overlap with other multiple types of discourse, creating a complex entity which, considering its multifaceted nature, poses certain challenges in the process of its investigation. Apart from patchy nature of the object analysed, the study of the culinary discourse from the linguistic point of view presents certain difficulty when defining its position in the paradigm of the current scholarly research. Regarding the fact that in the realm of discursive approach linguistic contexts are not viewed in isolation from extralingual ones, which in fact determine the selection of the language units on different levels, the article considers the most significant scholarly paradigms, adjacent to the language study, among which we find religious studies, philosophic, historical, ethnographic, sociological approaches.

Key words: nutrition, communication, linguoculture, culinary discourse, gastronomic vocabulary, national / gender identity.